

Олексій Володимирович ПРОКОПЕНКО

кандидат філософських наук, доцент кафедри загальноосвітньої підготовки,
Луганський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-7549-1137

ТЕОРІЯ КОНКУРЕНЦІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ І ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ

Прокопенко, О. В. Теорія конкуренції: еволюція поглядів і змістовне наповнення [Текст] / Олексій Володимирович Прокопенко // /Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 3. – С. 407–414. – ISSN 2415-8453.

Анотація

В статті досліджені питання розвитку теоретичного змісту конкуренції і положень формування конкурентних відносин. Доведено, що зміни в ринковому середовищі привертають увагу до конкурентних відносин в першу чергу. Встановлено, що дослідження в сфері теорії конкуренції пройшли довгий і складний шлях розвитку. Еволюція поглядів різних науковців окреслює різні напрями й можливості її розуміння в розрізі сфер пристосування. Виокремлено, що представники класичної школи політекономії визначали конкуренцію через макроекономічні моделі. Розуміння конкуренції через проблематику поєднання з монополізмом знайшли своє відображення в умовах кризи. Це спричинило формування розвитку конкурентних відносин з одночасним залученням державного регулювання. Представниками інституціонального напряму окреслено необхідність залучення інновацій в забезпечення розвитку. Одночасно розуміння конкурентних відносин повністю зіставлялося з формуванням теорії організації. Визначено, що еволюція конкурентних відносин залучила також розвиток поведінкової економічної теорії. Цьому сприяли результати змін ринкових відносин, які адаптувались відповідно до змін економічної поведінки ринкових суб'єктів. Досліджено особливості формування конкуренції для різних за розмірами суб'єктів. Приділено увагу розвитку конкурентних відносин для умов корпорацій. Представлено взаємозв'язок конкуренції з людським капіталом. Доведено, що формування конкурентних переваг повною мірою також залежить від рівня розвитку людського капіталу. Визначено, що представники неоінституціоналізму при дослідженні конкуренції основну увагу приділяли ефективності економіки. Так, на даному етапі важливості набували витрати. Розвиток теорії конкуренції з різних поглядів призвів до формування теорії конкурентної еволюції. Представлено різні моделі формування конкурентних переваг. Доведено необхідність адаптації ринкових суб'єктів до постійних змін ринкового середовища й до залучення окремих моделей теорії конкуренції, в залежності від можливостей формування власних конкурентних переваг на обраних ринках.

Ключові слова: конкуренція, конкурентні відносини, конкурентні переваги, конкурентні моделі, стратегії, ефективність.

COMPETITION THEORY: EVOLUTION OF VIEWS AND CONTENT

Abstract

The article examines the theoretical content development of competition and the provisions of the competitive relations formation. It is proved that changes in the market environment attract attention to competitive relations in the first place. It is established that research in the field of competition theory has come a long and difficult way. The evolution of different scientists' views outlines different directions and possibilities of its understanding in terms of areas of adaptation. It is pointed out that the representatives of the classical school of political economy determined competition through macroeconomic models. Understanding of competition through the issue of combination with monopoly was reflected in the crisis. This led to the formation of the competitive relations development with the simultaneous involvement of state regulation. Representatives of the institutional direction outlined the need to attract innovation to ensure development. At the same time, the understanding of competitive relations was completely compared with the formation of the organization theory. It is determined that the competitive relations evolution also involved the development of behavioral economic theory. This was facilitated by the results of changes in market relations, which were adapted to changes in the economic behavior of market participants. The peculiarities of competition formation for subjects of different sizes have been studied. Attention is paid to the development of competitive relations for the conditions of corporations. The relationship between competition and human capital is presented. It is proved that the formation of competitive advantages fully depends on the level of human capital development. It is determined that the representatives of neo-institutionalism focused on the efficiency of the economy in the study of competition. Thus, at this stage, costs have become important. The development of competition theory from different points of view led to the formation of the theory of competitive evolution. Different models of formation of competitive advantages are presented. The necessity of adaptation of market subjects to constant changes of the market environment and to attraction of separate models of the theory of a competition is proved, depending on possibilities of formation of own competitive advantages in the chosen markets.

Key words: *competition, competitive relations, competitive advantages, competitive models, strategies, efficiency.*

JEL classification: L13

Вступ

Процеси глобалізації світової економіки, загострення конкуренції і динамічні зміни зовнішнього середовища стали невід'ємними складовими функціонування підприємств в сучасній ринковій економіці. Сьогодні на перший план виходять питання про методи ведення конкурентної боротьби й способи підвищення конкурентоспроможності компаній на внутрішніх і зовнішніх ринках [1].

Дані тенденції розвитку сучасної економіки зумовлюють необхідність поглибленого вивчення та аналізу змістовного наповнення поняття «конкуренція», механізмів її дії, що в свою чергу вимагає глибокого дослідження ретроспективи даного феномену.

Проблемні питання формування конкурентних відносин висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед перших слід виділити роботи таких авторів як Ф. Візер, Дж. К. Гелбрейт, Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, К. Менгер, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, Р. Саймон, А. Сміт, Дж. Стіглер, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер і ін. Формування прикладних досліджень в умовах сьогодення не є можливим без опрацювання основних етапів еволюції теорії конкуренції, чому й присвячена дана робота.

Мета дослідження

Метою статті є опрацювання за допомогою монографічного методу й узагальнень сутності теорії конкуренції, а також дослідження етапів еволюції і розвитку конкурентних відносин у світовій практиці з метою формування уявлення їх про змістовне наповнення та окреслення основних імперативів розвитку в сучасних умовах на основі існуючого базису.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основи теорії конкуренції були закладені представниками класичної школи політекономії А. Смітом і Д. Рікардо: їхню увагу привернули макроекономічні питання добробуту, результатом вивчення яких стала модель досконалої конкуренції та модель теорії абсолютних і відносних конкурентних переваг. Представники неокласичної школи К. Менгер, Ф. Візер, А. Маршалл здійснили перехід від аналізу конкуренції на макрорівні до мікрорівня: вони більш детально проаналізували конкурентні умови [11].

На межі XIX-XX ст. на перший план вийшли проблеми співвідношення конкуренції і монополізму. Завдяки роботам Е. Чемберліна і Дж. Робінсон модель досконалої конкуренції змінилася теорією недосконалої та монополістичної конкуренції. Різке уповільнення темпів економічного зростання і економічна криза початку XX ст. підтвердили неспроможність пануючих підходів невтручання в ринкові процеси. Виходом із непростої економічної ситуації, яка склалася, стала теорія Дж. М. Кейнса. Він піддав критиці ідею саморегулювання ринку, обґрунтувавши необхідність державного втручання в економіку й процеси конкуренції [11]. Таким чином, держава стає повноправним економічним суб'єктом процесу конкуренції. Це й послужило відправною точкою для розширення кола досліджуваних проблем теорії конкуренції. Увагу дослідників привернув процес впливу різних аспектів суспільного життя на процес конкуренції.

Істотний внесок в розвиток даних ідей внесли представники інституціонального напрямку в економіці. Надалі їх погляди були доповнені й розширені завдяки включенню в предмет розгляду інноваційної складової конкуренції, на що одним з перших звернув увагу Й. Шумпетер, розробивши теорію інноваційного розвитку [11].

Значний внесок у розвиток теорії конкуренції в середині XX ст. зробив Дж. Стіглер, який вивчав функціонування ринкової економіки в рамках теорії організації промисловості. Проведений Дж. Стіглером аналіз поведінки фірм в конкурентних і монопольних галузях промисловості дозволив йому виділити в якості умов успішного функціонування підприємств принцип виживання і принцип мінімального масштабу ефективності. Крім того, на думку Дж. Стіглера, успіх у конкурентній боротьбі залежить від інтеграції в тій чи іншій галузі. Так, на ранній і пізній стадіях розвитку галузі необхідна активна інтеграція, тоді як на проміжних вона може бути незначною. Дж. Стіглер одним з перших став розглядати володіння економічною інформацією в якості конкурентної переваги й засобу ведення конкурентної боротьби. Згідно Стіглеру, ситуація неповноти інформації є не природною передумовою аналізу будь-якої економічної ситуації, а чинником, що загрожує конкурентній позиції компанії на ринку. Для досягнення успіху в конкурентній боротьбі необхідно володіти актуальною економічною інформацією, корисний ефект від використання якої завжди буде перевершувати витрати на її отримання [3].

В цей же час в рамках новаторського напрямку в економіці – поведінкової економічної теорії, що вивчає соціальні аспекти поведінки господарюючих суб'єктів і вплив економічних, психологічних, політичних чинників на процес прийняття рішення – було сформовано нове уявлення про сутність конкуренції. На думку одного з представників поведінкового підходу, Р. Саймона, в сучасних умовах невизначеності зовнішнього середовища й достатку інформації змінюється модель економічної

поведінки. Господарюючі суб'єкти характеризуються як обмежено раціональні та приймають задовільні рішення, виходячи з власного рівня вимог, а не з максимізації вигоди. Так як критерієм ефективності господарюючих суб'єктів стає досягнення власного рівня вимог, то Р. Саймон прийшов до висновку про зміну сутності конкуренції: вона набуває соціального й адаптивного характеру [3, 11]. Аналіз поглядів представників поведінкової економічної теорії дозволяє зробити висновок про те, що сутність процесу конкуренції в рамках поведінкового підходу розкривається через адаптивну поведінку господарюючих суб'єктів.

У 1960-ті рр. Дж. К. Гелбрейт у межах індустріального напрямку інституційної теорії досліджував специфіку сучасного процесу конкуренції, що зумовлюється діяльністю великих корпорацій. На думку Дж. Гелбрейта, в сучасній економіці великі корпорації, які зосередили в собі економічну владу шляхом контролю над цінами, витратами й споживачами, формують особливу індустріальну систему, а дрібні власники, які не можуть впливати на ціни або на політику уряду, утворюють ринкову систему. Даний поділ досить точно визначає роль кожної із систем і існуючі між ними протиріччя, для вирішення яких, на його думку, необхідно втручання держави в ринковий процес. Вчений прийшов до висновку про те, що вільна конкуренція за умови існування корпорацій як суб'єктів господарювання неможлива [5].

В цей же історичний проміжок часу на розвиток теорії конкуренції значно вплинула австрійська школа, представники якої звернули увагу на роль підприємця в розвитку конкурентних відносин і економіки в цілому. Так, відповідно до точки зору І. Кірцнер, підприємець, який перебуває в пошуку можливостей отримання прибутку, здатний створювати нові сфери діяльності, умови конкуренції та спровокувати зміни ділової активності й зрушення в структурі цін. Рушійною силою конкурентного ринкового процесу, на його думку, є неадекватне володіння ринковою інформацією. Тому основною функцією конкуренції стає знаходження найкращого підприємницького рішення [3, 7].

Істотний внесок у розвиток теорії конкуренції зробила теорія людського капіталу, яка виникла у 60-70-х рр. ХХ ст. у зв'язку з виходом робіт Г. Беккера. Ключова ідея книги Г. Беккера «Людський капітал» полягає у тому, що, на його думку, витрати на розвиток знань і умінь співробітників рівнозначні інвестиціям в створення й придбання нового обладнання і технологій, але забезпечують в майбутньому більший прибуток як приватному бізнесу, так і всьому суспільству. На думку Беккера, інвестиції в спеціальне навчання працівників сприяють зростанню продуктивності в конкретному бізнесі й дозволяють компанії отримувати додатковий прибуток від цього зростання. Обґрунтовуючи економічну доцільність вкладень капіталу в освіту й підготовку співробітників, Г. Беккер прийшов до висновку, що спеціальна підготовка працівників формує істотні особливості продукції компанії та її поведінки на ринку, ноу-хау, іміджу та бренду. В результаті аналізу поглядів Беккера можна зробити висновок про те, що навчання та підготовка співробітників може розглядатися як одна із головних переваг компанії в конкурентній боротьбі [2].

Далі слід згадати внесок неінституціонального напрямку економічної думки як одного із провідних в теорії конкуренції. Представники неінституціоналізму сконцентрували свою увагу на ефективності ринкової економіки, виділяючи в якості її критерію трансакційні витрати – витрати на отримання інформації, проведення переговорів, заключення контрактів. На думку таких представників неінституціоналізму як О. Вільямсона, Р. Коуза, Д. Норта, М. Олсона, конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів визначається здатністю забезпечувати економію трансакційних витрат [3, 11].

Окремо слід звернути увагу на уявлення неінституціоналістів про цивілізовану конкуренцію, в рамках якої інтереси конкуруючих сторін задовольняються на взаємо-

вигідних умовах з мінімальними трансакційними витратами для них і для суспільства в цілому, що підсилює вигоду від участі в угоді. Таким чином, цивілізована конкуренція сприяє розвитку економіки, спрямовуючи сили конкуренції на благо суспільства, що в свою чергу автоматично відхиляє питання про руйнівну силу конкуренції.

У 1980-их рр. у теорії конкуренції з'являється новий напрямок – еволюційний інституціоналізм, або теорія конкурентної еволюції. Представники даного напрямку Р. Нельсон і С. Вінтер в роботі «Еволюційний аналіз економічних змін» ввели поняття «організаційні рутини» – стійкі зразки, стереотипи, шаблони поведінки, які використовуються в повсякденній діяльності членів організації [7; 13].

Як відзначають автори, на зміни умов господарювання фірми реагують зміною встановлених принципів поведінки – рутин. Комбінація рутин щодо різних умов зовнішнього середовища може розглядатися як стратегія поведінки. Р. Нельсон і С. Вінтер стверджують, що у взаємодії з середовищем фірми можуть відбирати найбільш підходящі й ефективні стратегії поведінки. Рутини є своєрідними активами і можуть розглядатися в якості конкурентних переваг організацій [7, 11, 13].

Провідним представником ринкової концепції в теорії конкуренції визнається М. Портер. Йому належить одна з перших спроб систематизації основ теорії конкуренції. Суть моделі Портера може бути виражена за допомогою потрійності найважливіших аспектів конкуренції – конкурентних сил галузі, конкурентних стратегій і конкурентних переваг. Як стверджує Портер, в будь-якій галузі інтенсивність конкуренції й очікуваний розмір прибутку визначаються взаємодією таких конкурентних сил, що формують структуру галузі: 1) загроза появи нових конкурентів; 2) загроза появи товарів-замінників; 3) здатність постачальників торгуватися; 4) здатність покупців торгуватися; 5) суперництво вже наявних конкурентів між собою [14].

Успіх в конкурентній боротьбі, згідно Портеру, визначається вибором стратегії конкуренції (лідерство у витратах, лідерство в диференціації і фокусування на витратах або диференціації) в залежності від ситуації в галузі. В основі конкурентної стратегії лежать конкурентні переваги, їх поглиблення і вдосконалення, які дозволяють завоювати міцні позиції на ринку і домогтися високих фінансових результатів. Безперечна важливість робіт М. Портера полягає в тому, що виявлення конкурентних переваг фірм і конкурентних сил галузі дозволили йому розглянути питання ефективної діяльності компаній і успіху в конкурентній боротьбі з урахуванням особливостей конкурентного (зовнішнього) середовища та внутрішніх можливостей (ресурсів) компанії [11].

Необхідність адаптації компаній до умов мінливості та невизначеності ринкового середовища стала однією з причин активного розвитку ресурсного підходу до визначення джерел конкурентних переваг, значний внесок у розвиток якої внесли Б. Вернерфельт, Е. Пентроуз, Р. М. Грант, С. Монтгомері, Р. Рамелт, К. К. Прахалад, Р. Хамел і інші. Відповідно до ресурсного підходу, інтенсивні галузеві зміни ведуть до зниження значення структури галузі та ринкової позиції кожної конкретної компанії і до підвищення ролі внутрішніх ресурсів. Спираючись на цю тезу, дослідники прийшли до висновку про те, що джерелом конкурентних переваг стає комбінація внутрішніх унікальних ресурсів компанії. Випереджальне створення, розвиток і використання комплексу внутрішніх ресурсів стає визначальним фактором конкурентоспроможності компанії в довгостроковій перспективі [7, 8, 10].

Представниками ресурсної концепції Р. Хамелом і К. К. Прахаладом була розроблена теорія ключових компетенцій, які є основним способом досягнення й підтримки лідируючих позицій в галузі. Ключові компетенції створюються на основі знань, володіння інформацією, навичок, технологій, взаємовідносин між структурними підрозділами і репутації компанії. Особливості ключових компетенцій – їх невідчутність, довготривалість і винятковість, що дозволяє створити безумовну конкурентну перевагу. Постійне вдосконалення і придбання нових, специфічних для компанії

компетенцій є найважливішою умовою успішної стратегії, забезпечуючи доступ до безлічі ринків і створюючи бар'єри на шляху проникнення конкурентів на ринок [7; 8].

М. Тресі і Ф. Вірсема в рамках ресурсного підходу розробили теорію унікальних цінностей, де в якості конкурентної переваги розглядається будь-яка унікальна цінність компанії. На думку М. Тресі і Ф. Вірсема, можна виділити такі напрямки пошуку унікальних цінностей: 1) вдосконалення виробничих процесів і операційної діяльності; 2) вдосконалення продукту; 3) вдосконалення процесів обслуговування клієнтів [4; 8].

Для успіху в конкурентній боротьбі компанії необхідно трансформувати власну унікальну цінність в довготривалу стратегію.

Не можна не відзначити внесок теорії управління знаннями в розвиток теорії конкуренції, що пов'язано з роботами К. Віїг, П. Сенге, В. Нонаки і Х. Такеуті, Т. Давенпорта і Л. Прусака. Ключова ідея цієї теорії полягає в розгляді знань в якості бізнес-активів компанії, що породжує мультиплікативний ефект по відношенню до інших факторів виробництва, впливаючи на рівень ефективності їх застосування. Відповідно до даної теорії, знання розглядаються як основа для створення конкурентоспроможних продуктів і послуг, пропонованих компанією на ринку. Управління знаннями в свою чергу стає технологією, що дозволяє організаціям займати вигідну конкурентну позицію. Таким чином, в сучасній економіці джерелом конкурентних переваг стає не вигідна ринкова позиція, а знання, що розглядаються як активи, а також їх рух і використання в організації [1-18].

Розроблена у 90-х роках ХХ ст. Дж. Ф. Муром теорія ґрунтується на тому постулаті, що рушійною силою економіки стає не тільки традиційна конкуренція, а й співробітництво. Проводячи аналогії між екологічною системою і бізнес-середовищем, Мур розглядає компанію як елемент екосистеми, де спільно розвиваються процеси конкуренції та еволюції, які Мур назвав «ко-еволюція». Оскільки в нових умовах функціонування підприємств (в екосередовищі) стратегія, націлена на створення конкурентних переваг компанії, перестає бути ефективною, компаніям необхідно розробляти таку стратегію, яка була б узгоджена з умовами зовнішнього середовища, поєднувала б елементи конкуренції і співпраці на шляху до спільної еволюції всіх компаній екосистеми [3, 7, 13].

В останні десятиліття стали з'являтися концепції, що звертають увагу на формування нових ринків як одну із головних конкурентних переваг і факторів досягнення успіху в конкурентній боротьбі. Так, К. Крістенсен запропонував концепцію підривних інновацій, що описує вплив нових технологій на функціонування фірми. Концепція будується на поділі інновацій на підтримуючі (через удосконалення поточного продукту) і підривні (нові продукти з новими корисними властивостями). На думку Крістенсена, проривні інновації радикально змінюють параметри, на підставі яких ведеться конкуренція, так як навіть компанії-лідери, які використовують підтримуючі інновації, терплять поразку від компаній, які впроваджують підривні інновації. В результаті старі продукти стають неконкурентоспроможними, що дозволяє фірмі, яка впроваджує підривні інновації, отримати значні конкурентні переваги у боротьбі за покупців [3].

У концепції «стратегії блакитного океану», розробленої У. Чан Кімом і Р. Моборном, підкреслюється, що єдиний спосіб перемогти в конкурентній боротьбі – перестати конкурувати. Це можливо завдяки створенню «блакитних океанів», які представляють неіснуючі на даний момент галузі й незайняті ринкові ніші, де відсутні конкуренти. На противагу цьому «червоні океани» (всі існуючі на даний момент галузі) характеризуються несуттєвими можливостями зростання і низьким рівнем прибутку. «Блакитні океани», на відміну від «червоних», дають компаніям можливість зростати і отримувати високі фінансові результати, розсуваючи існуючі галузеві межі. Чан Кім і Моборн прийшли до висновку, що компаніям необхідно зосередитися на створенні

абсолютно нових ринків і нових ринкових ніш на основі впровадження інновацій у виробництво або в організацію бізнесу й уникання конкуренції [3, 7].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи, слід зазначити, що в останні роки активний розвиток теорії конкуренції відбувався на фоні еволюції наукової думки й суперечливих процесів глобального світового розвитку. Істотний вплив на розвиток теорії конкуренції зробили інституційна і поведінкова економічна теорія, економічна соціологія і теорія управління людським капіталом. В кінці ХХ ст. – на поч. ХХІ століття дослідники в області теорії конкуренції зосередили свою увагу на трьох основних її напрямках – ринковому, ресурсному й інституційному. Різноманіття підходів і відсутність єдиної точки зору щодо змістовного наповнення поняття «конкуренція» ще раз підкреслює його складність і багатоаспектність. Практика господарювання вимагає сьогодні інтеграції підходів економіки, маркетингу, менеджменту, стратегічного управління, що дозволить дослідникам запропонувати найбільш дієві та ефективні методи ведення конкурентної боротьби й підвищення конкурентоспроможності.

Список літератури

1. Батюк Л.А., Квятко Т.М., Бабко Н.М. Транснаціоналізація національних економічних систем в умовах глобалізації. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. 2018. Вип. 200. С. 95-103.
2. Беккер Г. Избранные труды по экономической теории. *Человеческое поведение: экономический поход*. 2003. С. 220-232.
3. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво. *Монографія*. 2015. 463 с.
4. Гайдук В.А. Конкурентоздатність в умовах сучасного ринку. *Економіка та держава*. 2007. С. 16-17.
5. Гэлбрейт Д.К. Новое индустриальное общество. 2004. 75 с.
6. Довбуш Р.А., Зозуля А.Л. Управління конкурентоспроможністю підприємств. *Підручник*. 2013. 250 с.
7. Дороніна М.С. Управління економічними і соціальними процесами підприємства. *Монографія*. 2002. 432 с.
8. Іващенко О.В. Економічна сутність категорії «ринок». *Вісник ХНАУ. Серія «Економіка і природокористування»*. 2007. Вип. 5. С. 161-165.
9. Квятко Т.М. Генезис наукових основ теорії конкуренції. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. 2017. Вип. 182. С. 154-162.
10. Квятко Т.М. Співвідношення категорій «ефективність» та «конкурентоспроможність»: теоретичні засади досліджень, загальні риси та особливості. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва: Економічні науки*. 2014. Вип. 3. С. 157-162.
11. Макконел К.Р. Брю С.Л. *Економикс*. 1992. 400 с.
12. Науменко І.В., Науменко А.О. Складові механізми забезпечення економічного зростання сільського господарства. *Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. 2016. Вип. 177. С. 99-109.
13. Отенко І.П., Полтавська Є.О. Управління конкурентними перевагами підприємства. 2015. 212 с.
14. Портер М. *Международная конкуренция*. 1995. 896 с.
15. Портер М. *Стратегія конкуренції*. 1998. 390 с.
16. Робинсон Дж. В. *Экономическая теория несовершенной конкуренции*. 1986. 471 с.
17. Самуэльсон П. А. *Экономика*. 1993. 62 с.

-
18. Mandych O. et al. Competitive development of subjects of the agri-business: theory and practice. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2018. № 28(4). P. 86-91.

References

1. Batuyk, L. A., Kvyatko, T. M., Babko, N. M. (2018). «Transnationalization of national economic systems in the conditions of globalization». *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky*. No 200. P. 95-103.
2. Bekker, G. (2003). Izbrannyye trudy po ekonomicheskoy teorii. [Selected Works on Economic Theory] *Chelovecheskoye povedeniye: ekonomicheskyy pokhod*. P. 220-232.
3. Varnaliy, Z.S. (2015). Konkurenciya i pidpryyemnytstvo [Competition and entrepreneurship]. P. 463.
4. Hayduk, V.A. (2007). «Competitiveness in today's market». *Ekonomika ta derzhava*. P. 16-17.
5. Gelbreyt, D.K. (2004). Novoye industrial'noye obshchestvo [New Industrial Society]. P. 75.
6. Dovbush, R.A., Zozulya, A.L. (2013). Upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpryyemstv [Enterprise competitiveness management]. *Pidruchnyk*. P. 250.
7. Doronina, M.S. (2002). Upravlinnya ekonomichnymy i sotsial'nymy protsesamy pidpryyemstva [Management of economic and social processes of the enterprise]. *Monohrafiya*. P. 432.
8. Ivashchenko, O. V. (2007). Ekonomichna sutnist' katehoriyi «rynok» [The economic essence of the category "market"]. *Visnyk KHNAU. Seriya «Ekonomika i pryrodokorystuvannya»*. No. 5. P. 161-165.
9. Kvyatko, T. M. (2017). Henezys naukovykh osnovnykh teoriy konkurenciyi [Genesis of the scientific principles of competition theory]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky*. No 182. P. 154-162.
10. Kvyatko, T. M. (2014). Spivvidnoshennya katehoriy «efektyvnist'» ta «konkurentospromozhnist'»: teoretychni zasady doslidzhen', zahal'ni rysy ta osoblyvosti [Comparison of the categories of "efficiency" and "competitiveness": theoretical background, general features and features]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu im. V. V. Dokuchayeva: Ekonomichni nauky*. No 3. P. 157-162.
11. Makkonel, K.R. Bryu, S.L. (1992). Ekonomiks [Economics]. P. 400.
12. Naumenko, I.V., Naumenko, A.O. (2016). Skladovi mekhanizmu zabezpechennya ekonomichnoho zrostannya sil's'koho hospodarstva [Components of the mechanism for ensuring economic growth of agriculture]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky*. No 177. P. 99-109.
13. Otenko, I.P., Poltavs'ka, YE.O. (2015). Upravlinnya konkurentnymy perevahamy pidpryyemstva [Management of competitive advantages of the enterprise]. P. 212.
14. Porter, M. (1995). Mezhdunarodnaya konkurenciya [International Competition]. P. 896.
15. Porter, M. (1998). Stratehiya konkurenciyi [Competition strategy]. P. 390.
16. Robinson, Dzh. V. (1986). Ekonomicheskaya teoriya nesovershennoy konkurencii [Theory of Imperfect Competition]. P. 471.
17. Samuel'son, P. A. (1993). Ekonomika. [Economics]. P. 62.
18. Mandych, O. et al. (2018.) Competitive development of subjects of the agri-business: theory and practice. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. № 28(4). P. 86-91.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2019 р.